

## **PRIMÁRNÍ A PREPRIMÁRNÍ EDUKACE V KONTEXTU SE VZDĚLÁVÁNÍM PRO UDRŽITELNÝ ROZVOJ**

HRDLIČKOVÁ Vlasta, ČR

### **Resumé**

Příspěvek se zabývá problematikou naplňování základních požadavků ve vztahu ke vzdělávání pro udržitelný rozvoj u dětí předškolního a mladšího školního věku a pregraduální přípravou budoucích učitelů preprimárního a primárního vzdělávání k realizaci vzdělávání pro udržitelný rozvoj.

**Klíčová slova:** vzdělávání pro udržitelný rozvoj, preprimární vzdělávání, primární vzdělávání, pregraduální příprava budoucích učitelů.

### **EDUCATION IN THE PRIMARY AND PRE-PRIMARY SCHOOL IN THE CONTEXT OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT**

#### **Abstrakt**

The paper deals with basic requirements concerning the education for sustainable development of the pre-school and young school children. The pre-gradual training of the pre-primary and primary education of the future teachers is described in the article as well.

**Key words:** education for the sustainable development, pre-primary education, primary education, pre-gradual training of the future teachers.

#### **1 Úvod**

Koncepce preprimárního a primárního vzdělávání prochází v posledních letech celkovou reformou, která se také odráží v pregraduální přípravě budoucích učitelů preprimárního i primárního vzdělávání. Tato reforma se dotýká všech oblastí předškolního i školního vzdělávání a značně se odrazila i v požadavcích na realizaci environmentální výchovy a v současné době se již klade důraz na výchovu pro udržitelný rozvoj.

Preprimární a primární vzdělávání je zaměřeno na to, aby si dítě od předškolního věku osvojovalo základy klíčových kompetencí a získávalo tak předpoklady pro své celoživotní vzdělávání. Hlavním úkolem environmentální výchovy jako průřezového tématu je vytvořit u dítěte elementární poznatky o okolním světě, o vlivu člověka na životní prostředí a vytvořit elementární základy pro zodpovědný postoj budoucího dospělého člověka k životnímu prostředí.

Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta je jedním z nejdůležitějších nástrojů ochrany životního prostředí. Vývoj pojetí Environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (dále jen EVVO) v České republice ukazuje dlouhodobý trend rozšiřování obsahu EVVO o témata udržitelného rozvoje. Ve své podstatě vzdělávání pro udržitelný rozvoj může navazovat na celou řadu aktivit, jež jsou realizovány v rámci EVVO.

„Vzdělávání pro udržitelný rozvoj je předpokladem k osvojení si takových způsobů myšlení, rozhodování a chování jedince, které vedou k udržitelnému jednání v osobním, pracovním i občanském životě.“ (Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky 2008-2015, s.1).

Tento požadavek znamená, že do vzdělávání a výchovy všech občanů je nezbytné včlenit základní znalosti – o potřebách člověka a o zákonitostech, z nichž vyplývají, o způsobech

ohrožování životních podmínek, o možnostech řešení udržitelnosti rozvoje a s tím spojené dovednosti a návyky a zároveň akceptovat hledisko tolerance mezi národy a odpovědnosti vůči současnosti i budoucnosti.

## **2 Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta v preprimárním a primárním vzdělávání v České republice**

K oblasti environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (EVVO) bylo přijato Usnesení vlády ČR č. 1048/2000 ke Státnímu programu EVVO. Jeho součástí byl Akční plán na léta 2001-2003 a následně Akční plán na léta 2004-2006 a další. Všechny tyto dokumenty vymezují podrobně cíle, aktivity a úkoly v oblasti environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty. Důležitou součástí všech dokumentů podporujících rozšíření a prohloubení environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty se také stal materiál Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky 2008 – 2015.

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice vznikl na základě usnesení vlády České republiky v dubnu 1999, která v něm schválila hlavní cíle vzdělávací politiky. Přijaté cíle se staly východiskem „Koncepce vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy v České republice“ (Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha, 2001, s. 7).

Národní program rozvoje vzdělávání dal prostor pro vznik rámcových vzdělávacích plánů, tedy prostor pro rozvojové programy, kde může být zahrnuta i ekologická/ environmentální výchova. V kapitole o obecných cílech vzdělávání a výchovy se uvádí: „Za jednu z životně důležitých podmínek uchování kontinuity lidské společnosti a její kultury nutno považovat výchovu k ochraně životního prostředí ve smyslu zajištění udržitelného rozvoje společnosti, kdy jde nejen o zprostředkování poznatků, ale i o vytvoření citlivého vztahu k přírodě a získávání schopností i motivace k aktivnímu utváření zdravého životního prostředí a odstraňování chudoby v celosvětovém měřítku“ (Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha, 2001, s. 14).

Na základě Národního programu rozvoje vzdělávání byl vypracován Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, kde jsou stanoveny základní požadavky a pokyny na výchovu a vzdělávání v mateřských školách.

Základní obsah předškolního vzdělávání je obsažen v pěti oblastech:

1. Dítě a jeho tělo.
2. Dítě a jeho psychika.
3. Dítě a ten druhý.
4. Dítě a společnost.
5. Dítě a svět.

Oblast „Dítě a svět“ zahrnuje také vzdělávání v environmentální oblasti. Hlavním záměrem je „vytvořit u dítěte elementární povědomí o okolním světě a jeho dění, o vlivu člověka na životní prostředí – počínaje nejbližším okolím a konče globálními problémy celosvětového dosahu – a vytvořit základy pro otevřený a odpovědný postoj dítěte (člověka) k životnímu prostředí.“ (Smolíková, K. a kolektiv, 2001, s. 17)

Na konci předškolního období se předpokládá, že dítě si v environmentální oblasti osvojí:

- „Elementární poznatky o sobě, o rodině, o vývoji, životě a činnostech člověka, o lidské společnosti, o soužití, zvycích a práci s lidmi, o přírodě a přírodních jevech, o technických přístrojích, se kterými se dítě setkává doma i ve svém okolí,
- orientovat se bezpečně v okolí, prostředí, resp. v okolí domova, v prostředí a okolí školy, v obci, všimát si rozmanitosti, změn a dění v nejbližším okolí,
- osvojit si elementární poznatky o místě, ve kterém žije, o své zemi a její kultuře, o jiných zemích a kulturách, o zeměkouli, o vesmíru apod.,

- vnímat, že svět má svůj řád, že je rozmanitý a pozoruhodný, nekonečně pestrý a různorodý – jak svět přírody (rostliny, živočichové, krajina, podnebí apod.), tak i svět lidí,
- porozumět, že všechno kolem se mění, vyvíjí, pohybuje a proměňuje a že s těmito změnami je třeba v životě počítat,
- mít povědomí o významu životního prostředí pro člověka, uvědomovat si, že způsob, jakým se chová a žije, ovlivňuje jeho vlastní zdraví i životní prostředí,
- rozlišovat aktivity, které mohou zdraví člověka i prostředí podporovat a které je mohou poškozovat, pomáhat pečovat o okolní životní prostředí (dbát o pořádek a čistotu, starat se o rostliny, spoluvytvářet pohodu prostředí, neničit okolí, neubližovat živým tvorům apod.),
- uvědomovat si, co je nebezpečné (manipulace s některými předměty a přístroji, kontakt se zvířaty, se zdravím ohrožujícími látkami, přírodními a povětrnostními jevy, technické objekty a jevy a další situace, s nimiž se dítě může setkat), odhadnout některá nebezpečí a snažit se jim vyhnout.“ (Rámcový vzdělávací program předškolního vzdělávání, 2004, s. 18)

K naplnění uvedených úkolů je třeba vytvářet dostatek podnětů při hře, prvotní práci i učení, vycházejících z poznávání a hodnocení přírody. Podněty je třeba připravit pomocí vhodných metod, postupů a forem práce zdůrazňujících především citové zaujetí a přímý styk dítěte s prostředím, zejména s přírodou. Základem je hra, která se promítá do všech výchovných činností a jejíž pomocí dítě získává prvotní vědomosti a znalosti o životě lidí, jejich práci, vzájemných vztazích a vztahu k přírodě.

K nejcennějším metodám, jimiž se děti seznamují s okolní přírodou, náleží přímé pozorování rostlin a zvířat při vycházkách v zahradě, na louce, v lese, u potoka. Děti zde přicházejí do bezprostředního styku s okolní přírodou, zjišťují její vlastnosti svými smysly, svou pracovní zkušeností. Mezi další metody patří pozorování a práce v koutku živé přírody s rostlinami a zvířaty. Zvláštní význam má styk dětí se zvířaty, který ovlivňuje jejich citlivost, a ta se projevuje i v mezilidských vztazích. Důležitá je správná volba učebních pomůcek – pohádky, říkadla, obrázky, filmy určené ke sledování, stavebnice, modely, hračky používané při hrách, nářadí a pomůcky určené k pracovním činnostem, kresbě, modelování. Důležitou metodou se v současné době stává i projektová metoda. Důraz je kladený na pozitivní prožitky dítěte.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání obsahuje průřezová témata, jež se promítají do obsahu základního vzdělávání jako celku, do organizace vzdělávání, jeho časového plánování, metod a forem. Tato témata musí být pokryta ve školních vzdělávacích programech každé školy. Jednotlivé školy si vytváří vlastní školní vzdělávací program. Současně jsou vymezeny vzdělávací oblasti, nikoliv jednotlivé předměty. Jedním z průřezových témat je i environmentální výchova.

Na základě Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání a školního vzdělávacího programu může učební plán pro nižší stupeň škol zahrnovat stávající i nově vymezené předměty, včetně možnosti integrace jejich obsahu. V prvním až pátém ročníku základní školy je např. možné v důsledku komplexnosti a úzkého propojení uváděných oblastí s životem žáků, se společenským i přírodním prostředím, ve kterém se žáci pohybují, krajinnými i regionálními zvláštnostmi širšího významu koncipovat jeden vyučovací předmět komplexnějšího charakteru pro celé období primárního školství. Tento komplexnější přístup by mohl odstranit některé problémy s nejednoznačným vymezením obsahu stávajících předmětů, zvláště prvouky, přírodovědy, vlastivědy, kurzu zdravého životního stylu a umožnit žákům poznávat svět kolem sebe v jeho mnohotvárnosti, komplexnosti vhodnějším způsobem vzhledem k specifikům poznávání žáků mladšího školního věku. Environmentální výchova této komplexnosti může jen napomoci.

Klíčová témata, s nimiž by se žáci měli seznámit v rámci environmentální výchovy lze vymezit následovně:

- Význam spolupráce a komunikace pro řešení problémů,
- životní prostředí v místě bydliště, regionu a ČR,
- vývoj vztahu člověka a krajiny v minulosti a výhledy do budoucnosti,
- ekologická etika,
- globální souvislosti a globální problémy,
- vztah ekonomického a sociálního rozvoje a životní prostředí,
- nástroje udržitelného rozvoje.

Žádné z uvedených témat nelze realizovat frontální výukou, výkladem. Proto se při environmentální výchově využívá převážně výchova prožitkem. Z těchto důvodů se tedy využívají metody jako např. práce v terénu, přírodovědná pozorování, monitorování stavu jednotlivých složek životního prostředí, práce na školním pozemku, simulační hry, problémová a projektová výuka, řízená diskuse, praktické činnosti, práce s přírodním materiálem, smyslové vnímání, dramatická výchova atd.

Z organizačních forem je možné při environmentální výchově využít např. krátkodobé i dlouhodobější školní ekologické projekty, účast na ekologických výukových programech poskytovaných středisky ekologické výchovy (i pobytových), speciální předměty (volitelné, nepovinné) apod.

Pro realizaci environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty je velmi důležitý „Metodický pokyn k environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě ve školách a školských zařízeních“.

Významné postavení pro činnost škol v této oblasti pak zaujímá koordinátor environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty.

## **2 Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj – nová etapa vzdělávání**

Vzdělávání pro udržitelný rozvoj znamená osvojení si takových způsobů myšlení, rozhodování a chování jedince, které vede k udržitelnému jednání v osobním, pracovním i občanském životě. Vzdělávání pro udržitelný rozvoj je zaměřeno na:

- „pochopení propojenosti a vzájemné souvislosti ekonomických, sociálních a environmentálních hledisek rozvoje, a to na lokální, národní i globální úrovni,
- vnímání udržitelného rozvoje jako celostního a systémového přístupu, který směřuje k ekonomicky prosperující společnosti a respektuje sociální a environmentální souvislosti a limity,
- rozvoj kompetencí (znalostí, dovedností a postojů) pro demokratické a svobodné rozhodování ve vlastním i veřejném zájmu v souladu s právem a s principy udržitelného rozvoje“.(Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky 2008 – 2015, 2008, s.1).

Na základě věkových a individuálních zvláštností vývoje lidské osobnosti vzdělávání pro udržitelný rozvoj stanovuje cíle, obsah, metody, formy a prostředky. Vše je především zaměřeno na aktivní metody a formy vzdělávání a na kritické a tvořivé myšlení. Klíčová témata, která jsou zahrnuta ve Strategii vzdělávání pro udržitelný rozvoj Evropské hospodářské komise OSN (tzv. Vilniuská strategie)<sup>1</sup> jsou na národní úrovni konkretizována a to na základě specifík České republiky.

Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta je jedním z klíčových nástrojů ochrany životního prostředí v České republice. Rozvoj Environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty je jednak zakotven v zákoně č. 123/1998 sb., o právu na informace o životním prostředí a je také určen Státním programem Environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty České republiky.<sup>2</sup> Také tříleté akční plány umožňují jeho plnění v jednotlivých resortech. Vývoj Environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v posledních letech prokazuje trend rozšiřování obsahu Environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty o témata udržitelného rozvoje. Dá se tedy konstatovat, že právě Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta se může stát východiskem

pro vzdělávání pro udržitelný rozvoj v České republice. Současně vzdělávání pro udržitelný rozvoj může v plné míře navázat na celou řadu aktivit a opatření realizovaných v rámci Environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty. (Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky 2008 – 2015, 2008).

„Základní rozdíl mezi EVVO a VUR je ten, že v oblasti EVVO je prioritní důraz kladen na nejrůznější aspekty životního prostředí, na poznávání životního prostředí, na uvědomování si nezbytnosti zachovávání podmínek života, na poznávání vztahu člověka a životního prostředí apod. Naproti tomu je VUR prioritně zaměřeno na vzájemnou interakci a souvislosti mezi ekonomickými, sociálními, environmentálními a právními aspekty rozvoje (globálního i lokálního), je významně interdisciplinární povahy a široce se opírá o společenskovední disciplíny“.(Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky, 2008, s. 2 ).

Ukazuje se, že Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj ČR se stává pro oblast vzdělávání velmi důležitým dokumentem, který „začleňuje do stávajících oblastí vzdělávání nové přístupy, metody a témata“ ( Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky, 2008, s.2).

Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj ČR navazuje nebo má úzké vazby na celou řadu dokumentů, jako např. Strategie udržitelného rozvoje ČR, Strategie celoživotního učení ČR<sup>3</sup>, Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací politiky České republiky 2007<sup>4</sup> a Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj Evropské hospodářské komise OSN.

### **Vzdělávání pro udržitelný rozvoj v předškolním vzdělávání**

V předškolním vzdělávání je z pohledu vzdělávání pro udržitelný rozvoj velmi důležité „učení v přírodě“ a především zaměření se na „prevenci odcizování dětí přírodě“. Pro kladný výsledek vzdělávání pro udržitelný rozvoj je však v tomto věkovém období velmi důležité si uvědomit nutnost působení na celou rodinu dítěte. Tato problematika se úzce dotýká především městských dětí, kde děti tráví stále méně času přímo v přírodě.

Dá se však konstatovat, že Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání tuto problematiku určitým způsobem začleňuje a je na ni kladen velký důraz. Děti mají být vedeny ke vnímání okolního prostředí, mají se naučit vnímat vlastní místo a úlohu v tomto prostředí a také se mají naučit zodpovědnosti vůči tomuto prostředí. (Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky, 2008).

### **Vzdělávání pro udržitelný rozvoj v základním vzdělávání**

Na základních školách proběhla v několika posledních letech kurikulární reforma, která přinesla Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Na základě tohoto dokumentu již mají školy zpracovány své Školní vzdělávací programy. Udržitelný rozvoj je v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání obsažen v cílech vzdělávání, v kompetencích, kterých má žák dosáhnout, dále v učivu a to v rámci průřezových témat. Aby mohly být všechny požadavky naplněny, je však třeba stávajícím pedagogům a hlavně budoucím učitelům poskytnout metodickou podporu, ale i materiální podporu a umožnit jim další vzdělávání v této oblasti.

Současně je třeba si uvědomit, že pro vzdělávání pro udržitelný rozvoj je nutné vytvořit podmínky i mimo školu a školská zařízení. (Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky, 2008).

### **Vzdělávání pro udržitelný rozvoj a vysokoškolské vzdělávání**

Cestou k realizaci vzdělávání pro udržitelný rozvoj je především akreditace specializovaných studijních programů, které budou zaměřené na vzdělávání pro udržitelný rozvoj a měly by mít mezioborový nebo mezifakultní charakter. Důležitá je prostupnost studia a mobilita

studentů mezi obory a také dostatek různých pracovišť, jež budou zaměřeny na různé aspekty vzdělávání pro udržitelný rozvoj.

Velmi důležité místo při realizaci vzdělávání pro udržitelný rozvoj zauímají učitelské fakulty, které připravují budoucí učitele, především budoucí učitele preprimárního a primárního vzdělávání.

### **3 Začlenění environmentální výchovy a vzdělávání k udržitelnému způsobu rozvoje ve studijním programu připravujícím budoucí učitele preprimárního a primárního vzdělávání na PdF UP**

Environmentální výchova je zařazena ve studijním programu pro obor Učitelství pro mateřské školy (prezenční studium) do 2. ročníku studia v letním semestru s dotací 2 semestrálních hodin týdně. Environmentální výchova se však také prolíná do disciplíny Poznávání přírody a společnosti 1, 2 (2. ročník – 2 hod./týdně v ZS a LS). Dále jsou k realizaci environmentální výchovy využity i exkurze k Poznávání přírody a společnosti (2. ročník) a pak vlastní exkurze k Environmentální výchově (3. ročník v ZS). V průběhu zimního semestru 3. ročníku je zařazena průběžná pedagogická praxe v rámci níž by měli posluchači oboru Učitelství pro mateřské školy realizovat také praxi k environmentální výchově, a to na mateřských školách s rozšířenou environmentální výchovou, případně v Centru ekologických aktivit města Olomouce, o.p.s. – Sluňákov nebo v Domě dětí a mládeže v Olomouci, kde by se podíleli na přípravě a realizaci výukových programů pro děti z mateřských škol. Při souvislé pedagogické praxi v letním semestru 3. ročníku by environmentální výchova měla být nedílnou součástí jejich praxe na mateřských školách.

V rámci akreditace nového pětiletého studijního programu pro obor Učitelství pro 1.stupeň základních škol se počítá se zařazením environmentální výchovy od 3. ročníku studia ve více semestrech, nejprve jako povinná disciplína (budou absolvovat všichni studenti) a následně ve vyšších ročnících jako disciplína volitelná (rozšiřující), kdy posluchači budou moci získat certifikát pro vykonávání koordinátora Environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty na školách. Počítá se i se zařazením praxe k environmentální výchově, jež by posluchači absolvovali na školách s rozšířenou environmentální výchovou, ale i v Centru ekologických aktivit o.p.s. – Sluňákov nebo dalších střediscích ekologické výchovy.

Velká pozornost je věnována metodické přípravě studentů oboru Učitelství pro mateřské školy a oboru Učitelství pro 1. stupeň základních škol pro budoucí uplatnění environmentální výchovy i vzdělávání pro udržitelný rozvoj v praxi. V rámci prakticky zaměřených seminářů jsou posluchači seznamováni s různými formami praktické činnosti přímo na fakultě, ale i mimo ni.

Velmi se osvědčila úzká spolupráce s některými středisky či centry ekologické výchovy, jež jsou součástí sdružení Pavučina. Nejužší spolupráce je s Centrem ekologických aktivit města Olomouce, o.p.s. – Sluňákov. Studenti jsou zde seznamováni s řadou metod, pomůcek, nápadů a námětů, jež mohou využít při budoucí práci s dětmi předškolního i mladšího školního věku. Studenti si mohou prakticky vyzkoušet některé hry, výtvarné činnosti a zejména práci s přírodními materiály a mohou si ověřit schopnost vlastní tvořivosti při realizaci vlastních nápadů např. při zpracování příběhu.

K nejužitečnějším aktivitám však patří přímá práce s dětmi při různých příležitostech (např. Den Země, zapojení studentů do výukových programů pro školy, atd.). Zapojování studentů do praktické práce s dětmi, seznámení s alternativními formami výuky, učení vedoucí k tvořivosti a lásce k přírodě, považujeme za jednu z nejdůležitějších aktivit partnerství Katedry primární pedagogiky PdF UP a Centra ekologických aktivit města Olomouce, o.p.s.- Sluňákov.

I když ve studijních programech pro pregraduální vzdělávání budoucích učitelů preprimárního a primárního vzdělávání je v současné době zahrnuta environmentální výchova, je do této přípravy začleňováno i vzdělávání pro udržitelný rozvoj.

### **Poznámky:**

1. Regionální strategie EHK OSN ke vzdělávání pro udržitelný rozvoj, která byla přijata na zasedání na nejvyšší úrovni ve Vilniusu ve dnech 17. – 18. března 2005.
2. Usnesení vlády ze dne 23. října 2000 č. 1048 o Státním programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice.
3. Strategie celoživotního učení ČR byla přijata usnesením vlády č. 761 ze dne 11. července 2007.
4. Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky 2007 byl přijat usnesením vlády č. 535 ze dne 23. května 2007 a na základě §9 a §185 odst. 4 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

### **4 Literatura**

- [1] HRDLÍČKOVÁ, V. Naplňování Státního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v předškolním vzdělávání a jeho implementace do pregraduální přípravy budoucích učitelů předškolního vzdělávání. In *Evaluace a inovativní aplikace bakalářského studijního oboru Učitelství pro mateřské školy–METODIKA*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, s.r.o., 2007, s. 139 – 156. ISBN 978-80-7182-238-7.
- [2] KAŠOVÁ, J. A KOL. *Škola trochu jinak – projektové vyučování v teorii i praxi*. Kroměříž : Iuventa, 1995. 81 s.
- [3] KOVALIKOVÁ, S. *Integrovaná tematická výuka*. Kroměříž : Spirála, 1995. 303 s. ISBN 80-901873-0-7.
- [4] MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. Brno : Rezekvítek, 2000. 205 s. ISBN 80-902954-0-1.
- [5] *Metodický pokyn k environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě ve školách a školských zařízeních*. Praha : MŠMT ČR 14. 12. 2001 pod č.j.: 32338/2000–22, 10 s.
- [6] *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha*. Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání – Nakladatelství Taurus, 2001, 98 s. ISBN 80-211-0372-8.
- [7] SMOLÍKOVÁ, K. a kol. *Rámcový program pro předškolní vzdělávání*. Praha : VÚP, MŠMT, 2001, 46 s.
- [8] *Škola pro život*. Praha : Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina, 2004, 245 s. ISBN 80-903345-0-4.
- [9] *Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky (2008 – 2015)*. Praha : MŠMT, 2008, 20 s. <http://www.msmt.cz/dokumenty/ostatni-dokumenty>.

**Lektoroval:** Ivona Procházková, PhDr. CSc.

### **Kontaktní adresa:**

Vlasta Hrdličková, PhDr. Ph.D.,  
Katedra primární pedagogiky,  
Pedagogická fakulta UP, Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc, ČR,  
tel. 00420 585 635 106, fax 00420 585 231 400,  
e-mail [vlasta.hrdlickova@upol.cz](mailto:vlasta.hrdlickova@upol.cz)